

Vragen naar het goede leven

Op zoek naar antwoorden in crisistijd

Dr. Michiel de Ronde

Lector Begeleidingskunde Hogeschool Rotterdam

ronma@hr.nl

Dit artikel is verschenen in Waardenwerk, nr. 86/87, Winter 2021, pg. 8-15.

Digitaal te vinden als:

[Vragen naar het goede leven. Op zoek naar antwoorden in crisistijd - Waardenwerk Digitaal](#)

Kritisch denken, dat ook voor de vooruitgang geen halt houdt, vraagt vandaag de dag een partijkiezen voor de residuen van vrijheid, voor tendensen in de richting van de reële humaniteit, zelfs wanneer zulke tendensen ten overstaan van de oppermachtige loop van de geschiedenis machteloos lijken.

Max Horkheimer & Theodor Adorno, *Dialectiek van de verlichting*, nieuwe editie, pg.7. Boom, Amsterdam, 2017.

Inleiding

De volkskracht bericht op 14 oktober 2020 dat er in Nederland 2,6 miljoen nertsen, kleine pelsdieren met vrolijke kraalooigjes die gefokt worden voor het bont dat zij opleveren, vergast zijn vanwege corona-uitbraken op de fokkerijen. Het bericht verschijnt in een tijd dat er dagelijks wordt gemeld hoeveel menselijke besmettingen worden geconstateerd, hoeveel opnames in de ziekenhuizen er bij gekomen zijn, hoeveel IC-bedden bezet worden vanwege de

aandoening en hoeveel doden er onder de mensen toegeschreven worden aan de ziekte. Deze cijfers zijn in zekere zin relatief, omdat er bij veel van de opnames en doden ook sprake was van andere kwalen of kwetsbaarheden. Het virus vormde een te grote belasting voor het door andere aandoeningen verzwakte afweersysteem.

De nertsen stierven niet aan corona. Zij werden door actief ingrijpen van de mens, gelegitimeerd door menselijke instituties als de Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit, gedood, vergast, vermoord, of

in het jargon van tegenwoordig 'geruimd'. Wat legitimeert dit brute ingrijpen? De volksgezondheid, is het antwoord. De angst voor een virus. Mensenlevens tellen meer dan dierenlevens. Daarover bestaat geen twijfel, maar wat is hier de maat?

De geest der dingen

De vraag naar de maat en naar het getal, de vraag naar hoeveelheden en verhoudingen, is misschien een verkeerde vraag. Hoeveel nertsen mag men actief doden om één mens te redden? Dergelijke ken- en stuurgetallen zijn onzinnig. Zijn ze onzinnig? Waarom wordt eigenlijk alles geteld en berekend: ziekenhuisopnames, IC-bedden, besmettingsratio's, kosten en baten op de nertsenfokkerij?

Achter de wens om de dingen uit te drukken in cijfers en meet-eenheden gaat een bepaalde geest, een bepaalde mentaliteit schuil. Het is dezelfde geest die de nertsen fokt voor economisch gewin (in 2019 een uitvoer van nertsenpelzen ter waarde van 61 miljoen euro) en die de nertsen vergast vanwege gezondheidsdreiging. Het is de geest die niet handelt vanuit liefde van het hart, maar vanuit de rationele berekening van winst en verlies. Als de nertsen ons gewin brengen, mogen we ze fokken en gevangen houden in hun kooien. Als het verlies de overhand neemt in de vorm van dreigende gezondheidschade mogen we ze ook zonder pardon (maar wel met financiële schadeloosstelling voor de fokkers) vermoorden. Wat is dat voor een geest?

Naar een intensieve menshouderij?

Op 2 juli 2021 wordt opnieuw de nertsenfokkerij in de krant genoemd. Ditmaal in een opiniestuk in dagblad Trouw. De auteur is Ynte Schukken, hoogleraar management van diergezondheid bij landbouwhuisdieren. Deze wetenschapper bestrijdt de beeldvorming dat nertsen 'tikkende tijdbommen' zouden zijn, net zo min als andere intensief gehouden landbouwdieren zoals geiten, varkens en kippen. Zijn argumentatie komt erop neer dat heel deze intensieve dierhouderij een nauwgezet en betrouwbaar controlesysteem kent: "De infectiestatus van landbouwhuisdieren wordt momenteel voor tientallen infectieziekten nauwkeurig bewaakt. Daarbij is 'testen, testen, testen,' al jarenlang het adagium."

Het betoog van professor Schukken loopt uit op het pleidooi dat de mensensamenleving nog heel wat kan leren van de intensieve veehouderij. Ook de mens is een dier immers... "Continue monitoring bij alle diersoorten, inclusief de mens, is essentieel. Voor landbouwhuisdieren is dat in Nederland op dit moment al heel goed geregeld," zo sluit hij zijn tekst af.

Voor mij is deze opvatting onthullend en schokkend tegelijk. Persoonlijk maak ik mij al jaren zorgen dat de mensensamenleving met zijn gezondheidszorg steeds meer begint te lijken op de intensieve veehouderij. Plotseling is daar iemand die geacht wordt bij te dragen aan onderwijs van jongeren en aan onderzoek ten behoeve van de samenleving van morgen, een hoogleraar dus, die mijn angstbeeld

schetst als een wenselijk en nastrevenswaardig perspectief...

Kastje om de nek, digitale vinger aan je pols

Koeien hebben in de moderne loop- en ligboxenstal een kastje aan hun nek. Dat vormt een onderdeel van een groter computersysteem van het bedrijf en registreert per koe een groot aantal gegevens. Zo wordt er bijgehouden wanneer een koe (vr) eet, herkauwt, ligt, staat, beweegt, enzovoorts. Ook allerlei fysiologische factoren worden geregistreerd, zoals de hormonale cyclus, vruchtbare periode en dracht, maten voor infectieziekten, melkafgifte en zo meer. We zouden zonder overdrijving kunnen spreken van biomedische totaalcontrole van de koe.

Onlangs kreeg ik van mijn (arbeidsongeschiktheids)verzekeraar het aanbod om voor weinig geld een zogenaamde 'smartwatch' aan te schaffen. Die zou mijn stappen kunnen tellen en bij voldoende beweging zou ik reductie van mijn premie kunnen krijgen. Ongetwijfeld, hoewel het niet vermeld werd, zou dat horloge ook mijn hartslag en temperatuur kunnen meten en feedback kunnen geven over mijn slaappatroon en meer van dat al. Er wordt momenteel geadverteerd met 'smartwatches' die een 'medical alert system' hebben. In Duitsland is een applicatie voor de 'smartwatch' uitgebracht die signalen van corona registreert en ook bijeenbrengt in een centraal punt van dataverzameling. De in Nederland gebruikte 'corona-checkapp' herbergt een software systeem waarmee we ons een

zogenaamd veilige toegang kunnen verschaffen in de uitgaanwereld, of doorgang op de vliegvelden voor onze internationale reizen. De mensensamenleving begint werkelijk trekken aan te nemen van de intensieve veehouderij waarin gezondheidscontrole, economie en digitale registraties in elkaar grijpen en elkaar versterken!

In dit verband is het misschien niet meer verbazingwekkend, maar voor mij wel onrustbarend, dat de organisatie van de Olympische Winterspelen in China (naar verluid in de Nederlandse nieuwsmedia) van alle aanwezigen, sporters, journalisten en 'officials' zal eisen een elektrode in de vorm van een soort pleister op de huid te dragen die zonder onderbreking de lichaamstemperatuur registreert en bij verhoging een signaal doorstuurt naar de 'controlekamer' die de betreffende persoon vervolgens sommeert zich direct te laten testen op corona en bij positieve uitslag in quarantaine te gaan.

Digitale ontwikkeling

Hoe ingrijpend heeft de opkomst van de informatie- en communicatietechnologie het leven van mens (en dier) beïnvloed! Wat staat er bovendien allemaal nog te gebeuren? In de jaren '60 van de twintigste eeuw kwam de computer als een groot 'mainframe' in bedrijven. Twintig jaar later stond die als personal computer bij ons thuis op het bureau. Weer twintig jaar later was die pc verbonden aan het wereldwijde web van het internet. Eenmaal op gang gekomen, versnelde de

ontwikkeling zich, want tien jaar na de brede adoptie van het 'word wide web' had ieder een draadloze computer bij zich in de binnenzak of handtas, in de vorm van een telefoon of tablet. Nog weer een decennium verder, onze huidige tijd, 2020 dus, hebben we die computer op onze huid in de vorm van de genoemde smartwatch. Het zal waarschijnlijk nog zo'n tien jaar duren voordat we ons massaal bewegen in een computer. In 2030 zitten we in zelfsturende auto's die opgenomen zijn in het grote 'internet of things'. Wat zal daarna volgen? Het is niet irreëel te veronderstellen dat, nog weer tien jaar later, de computer ónder onze huid is gekropen. Dieren worden al massaal gechipt; de Olympische pleisters gaan ook die kant op. Met een chip onder de huid, wordt de mens zelf integraal onderdeel van het 'internet of things'. Ding onder de dingen... Bij wijze van spreken: de 'corona-checkapp' hoeft dan niet meer via je telefoon te lopen. De poorten van het museum of de nachtclub (en mogelijk ook van de universiteit en de supermarkt) gaan vanzelf open als je van de juiste digitale code bent. In het geval dat je in de computersystemen te boek staat als een medisch risico (want bijvoorbeeld niet gevaccineerd of getest) is het helaas anders, dan blijven ze gesloten. Dit alles ter wille van het zogenaamde algemeen maatschappelijk belang van de volksgezondheid natuurlijk. Ik, persoonlijk, beschouw de samenleving zelf als ziek, wanneer die zo functioneert!

Overigens zijn dergelijke poortjes in het openbaar vervoer al ingevoerd en ogenschijnlijk algemeen aanvaard. Daar

werken ze nog niet op geïmplanteerde chips, maar op een draagbare pas. Daar is het criterium niet gezondheid, maar of er voldoende saldo op de chip genoteerd staat. Voor een volgende stap is niet zo veel verbeelding nodig: hoe gemakkelijk zou het zijn als je de gegevens van je bankrekening gewoon op een chip onder je huid kunt bewaren en dat het eenvoudig passeren van de een scanner het gewenste saldo afschrijft of bijboekt?

Wordt het niet tijd om serieus de overweging toe te laten of dit toekomstbeeld een bedreiging vormt van onze gééstelijke volksgezondheid?

Synthetische biologie

De dingen grijpen in elkaar. In de intensieve veehouderij en de moderne landbouw is er een hecht verband tussen informatietechnologie, biomedische wetenschap en de doelstelling van economisch gewin. De creatie van Stier Herman, het eerste genetisch gemanipuleerde rund, en Schaap Dolly, het eerste gekloonde zoogdier, vormden het begin van een aaneenschakeling van technologische hoogstandjes die voorlopig nog niet ten einde is. Het laboratoriumwerk dat bijvoorbeeld in het virologisch instituut in Wuhan gebeurt, waar aan coronavirussen geknutseld wordt (als ik het zo oneerbiedig mag zeggen), en waar kunstmatig gecreëerde varianten van 'vleermuisvirussen' worden ontwikkeld die door die opzettelijke verandering op mensen overdraagbaar worden, is geheel in lijn met deze ontwikkeling van synthetische biologie. Dat geldt ook voor het

Pfizer en Moderna vaccin dat de strijd tegen de pandemie moet beslechten. Via gemanipuleerd messenger-RNA dat geïnjecteerd wordt, krijgt het lichaam de boodschap dat het lichaamsvreemde eiwitten moet produceren, die dan vervolgens het lichamelijke afweersysteem weer stimuleren om (als reactie op die eiwitten) antistoffen aan te maken.

Ongetwijfeld staat er nog veel te gebeuren in de combinatie van informatietechnologie, halfgeleiders, kunstmatige intelligentie, aan het lichaam toegevoegde applicaties, en van natuurlijke organismen afgeleide kunstmatig gecreëerde levensvormen. Er is geen grens, behalve de grens die we – als mens en als mensheid – zelf stellen! Al deze ontwikkelingen kunnen gezien worden als vooruitgang, als toenemend menselijk vernuft, als het bewijs van het menselijk wetenschappelijk scheppend vermogen. Zelf kijk ik er anders naar en ben ik sterk geneigd de ontwikkelingen te beschouwen als een bedreiging, als een grote en nagenoeg onafwendbare bedreiging voor wat ik beschouw als het goede leven.

Het goede leven? In de moderne koeienstal nestelt de boerenzwaluw niet meer... Op het moderne boerenland broedt de grutto niet meer. Op de moderne boerderij is de gast niet meer welkom, verder dan tot aan het hek. Hij zou eens een virus binnen kunnen brengen.... zoals dat blijkbaar gebeurde bij de nertsenfokkerijen, met 2,6 miljoen vergaste diertjes als gevolg. De intensieve veehouderij is hermetisch geworden: een in zichzelf gesloten systeem met daarin economische gedreven medisch-technologische totaal-

controle, inclusief de zachte, maar onverdiende en massale dood voor de dieren die een gevaar voor de volksgezondheid worden geacht te zijn.

Wie er een beetje oog voor heeft, ziet in de moderne mensensamenleving allerlei varianten ontstaan op dat wat in de landbouw en veehouderij inmiddels normaal – dat wil zeggen: de norm – is geworden. De geest van de intensieve veehouderij is immers dezelfde als de geest die dominant is in de moderne mensensamenleving: tellen, registreren, berekenen, voorspellen, controleren, manipuleren ten hoeve van ... Ja, ten behoeve van wat eigenlijk?

Corona als legitimatie en versneller

De dominantie van de IT-systemen in het dagelijks leven is voelbaar toegenomen sinds de uitbraak van de coronacrisis. Onderwijs, therapie, familiefeestjes, trainingen en workshops, doktersbezoek, conferenties, kerkdiensten, het moest en kon plotseling allemaal online. Het leven voltrok zich voor een groot deel achter het beeldscherm. De fysieke ontmoetingsruimte werd letterlijk naar de achtergrond gedrongen en grotendeels vervangen door een virtuele trefplaats in de digitale kanalen van zoom, ms-teams of google-meet. Deze abrupte verschuiving heeft de verhouding tot wat heet(te) 'het nieuwe werken' fundamenteel veranderd. Het kantoor is permanent de woonkamer binnengedrongen.

De veranderingen in de economie van kopen en verkopen zijn eveneens dra-

matisch versneld. De handel vond natuurlijk al voor een deel plaats via het internet, maar met de tijdelijke sluiting van niet levensnoodzakelijke winkels manifesteerde zich ook in dit domein van het leven een exponentiële toename. De 'track and trace systems' houden ons nauwgezet op de hoogte van het stadium van bezorging waarin de pakketten zich bevonden, op weg naar onze voordeur. Grote IT-bedrijven zoals Amazon investeren overigens momenteel veel geld in zelfsturende auto's (en drones) en de daarvoor benodigde infrastructuur om de menselijke kostenfactor ook bij de bezorging overbodig te kunnen maken.

In de fysieke winkels die wel open bleven, is het contactloos betalen, enkele jaren geleden vrijwel geruisloos geïntroduceerd, de norm geworden.

Met de digitalisering van bijna alle terreinen van het leven, verandert overigens ook de leefomgeving waarin we ons bevinden tot wat wel een 'techno-landschap' wordt genoemd. Grote vierkante kolossen, je zou het als enorme dozen kunnen zien, die dienen als datacenters voor het bewaren en bewerken van informatie, of distributiecentra voor het opslaan en doorvoeren van goederen, benemen het zicht op de horizon. Bij dit landschap horen nadrukkelijk ook de enorme windmolens, die met hun vermogen voor zogenaamd enkele honderdduizend huishoudens vooral moeten voorzien in de benodigde Watts voor de energieslurpende sector van de IT.

Een voor mijn gevoel zeer verstrekkende maar nauwelijks serieus bediscussieerde

stap in de bestrijding van de verspreiding van het corona-virus is de invoering van de corona-app op de mobiele telefoons. In China werd er al snel gewerkt met verplichte software op de smartphones die de mensen voorzag van code rood, code oranje of code groen. Rood: je bent besmet! Oranje: je hebt een risico van besmetting omdat je in de buurt bent geweest van een besmet persoon. Groen: er is geen risico van besmetting bekend op dit moment. Alle mobiele telefoons stonden automatisch met elkaar in verbinding, ze belden om het zo te zeggen onderling met elkaar zonder dat daar menselijk handelen voor nodig was. In feite werkt deze app als het hierboven genoemde internet der dingen: mens als ding onder de dingen.

In Nederland zou in het begin van de coronacrisis een dergelijke applicatie op basis van vrijwilligheid ingevoerd worden. De animo daarvoor was bij de introductie niet bijster groot. Voor enige tijd verdween de aandacht voor de app uit het nieuws. Inmiddels voorziet de coronacheck-app van de rijksoverheid ook in de functie van het tonen van een vaccinatie- en testbewijs, verplicht voor mensen die internationaal willen reizen of een disco willen bezoeken. Op 1 juli 2021 was deze applicatie in Nederland meer dan 3 miljoen keer gedownload. Ieder wil immers weer terug naar het normale leven. Ik ben echter bang dat we daarin zaken accepteren die we niet normaal zouden moeten vinden!

Test en vaccinatie-eis

De president van de Verenigde Staten waagde het om van alle ambtenaren te eisen zich te laten vaccineren tegen corona of als alternatief permanent een gezichtsmasker te dragen en zich wekelijks te laten testen. Is het toevallig dat Google als eerste groot internationaal bedrijf via zijn CEO liet weten van de medewerkers te eisen zich te laten vaccineren als ze op kantoor willen werken. Zonder een prik (of twee, of drie, of jaarlijks wellicht...) word je geacht een gevaar te zijn voor je medemens. Is het normaal dat een overheid dit van haar ambtenaren en een onderneming dit van haar werknemers vraagt. Zou het niet een uitgebreid moreel beraad vragen of een staat, een bedrijf of een instelling van mensen in hun dienst mag eisen iets onder hun huid, iets in hun lichaam te laten spuiten op straffe van excommunicatie?

Hier is het niet meer de vraag hoeveel nertsenlevens de volksgezondheid mag kosten; inmiddels is het de vraag hoeveel individuele vrijheid en menselijke waardigheid geofferd mag worden, en in hoeverre de overheid mag beschikken over de lichamen van haar burgers ten behoeve van een vermeend collectief belang. De door de hierboven geciteerde hoogleeraar diergezondheidsmanagement voorgestelde totaalcontrole op infectieziekten komt angstwekkend dichtbij.

Economische afhankelijkheid

Er is nog een andere, iets meer verborgen parallellie waar te nemen tussen de intensieve veehouderij en de mensensamenleving. De schaalvergroting in de veeteelt (en daarmee overigens de kwetsbaarheid én vatbaarheid voor besmettelijke ziektes en dus de noodzaak om alles zo steriel mogelijk in te richten) is zelden de keuze van individuele boeren. Veeleer is het zo dat grote bedrijven die als leverancier (van bijvoorbeeld veevoer) of als afnemer (van bijvoorbeeld melk of vlees) eisen stellen aan de boerenbedrijven op het gebied van mechanisatie en de te leveren of af te nemen hoeveelheden. Zij dwingen de boeren tot de keuze tussen uitbreiden (dat wil zeggen: verder intensiveren) of stoppen. Slechts een enkeling weet een andere weg te vinden door kleinschalig en lokaal te gaan werken. Het is in de veehouderij, in ieder geval in de varkensmesterij, bovendien geen zeldzaamheid dat de leverancier van het veevoer én de afnemer van het vlees én de hypotheekverstrekker om de uitbreiding(en) te financieren één en dezelfde partij is. De boer is dan aan alle kanten afhankelijk van een macht die veel groter is dan hij, en heeft daardoor eigenlijk geen keuze...

Is het raar, zo vraag ik mij als leek af, om een vergelijking te maken met de afhankelijkheid die gecreëerd wordt op het niveau van (supra-)nationale overheden die zich diep in de schulden steken om de economische gevolgen van de coronacrisis te bestrijden? De Europese Unie heeft voor een duizelingwekkend bedrag van 700 miljard euro geld geleend op de

kapitaalmarkt om de crisis het hoofd te bieden. Tegelijk lezen we in de kranten en vernemen we via het nieuws dat de coronacrisis de grote IT-bedrijven en de eveneens machtige farmaceutische industrie geen windeieren heeft gelegd. Zij verdubbelden hun toch al gigantische winsten, (waarover ze in veel gevallen overigens via slinkse wegen nauwelijks belasting betalen). Is het te simpel gerekeneerd als ik veronderstel dat we ons momenteel in een situatie bevinden waarin overheden zich meervoudig afhankelijk maken van vaccin-verstrekkers en IT-leveranciers, abstracter, maar ergens toch vergelijkbaar met de tang waar veel moderne veehouders in verkeren?

Trachten goed te leven

Hoe moet men leven in een tijd waarin men zich niet thuis voelt? Hoe moet men zich verhouden tot een massieve ontwikkeling waarover men zich grote zorgen maakt. Hoe moet men, hoe moet ik, een eerlijk antwoord geven op de grote druk die ik ervaar om mee te gaan met wat geacht wordt de norm te zijn.

“Ons vriendelijke verzoek is je te laten testen als je nog niet gevaccineerd bent,” zo schreven de mij bevriende organisatoren van de bijeenkomst waaraan ik als spreker een bijdrage zou leveren. Ik reageerde erop dat ik niet bereid ben me te laten vaccineren en evenmin mij zal laten testen. Enige dagen later kreeg ik als antwoord dat ik de vrijheid heb om het vaccin te weigeren, maar dat het zonder test niet kan. Als reactie daarop liet ik de initiatiefnemers van deze bijeenkomst

weten dat ze in dat geval mijn afwezigheid zouden mogen opvatten als mijn inhoudelijke bijdrage.

Waar legt men, waar leg ik de grens? Wanneer zeg ik in kleine, afzonderlijke situaties ‘nee’ als de ontwikkeling als geheel mij een gevoel van vervreemding bezorgt? In dit geval was het voor mij helder. Er waren persoonlijk geadresseerden tegen wie ik nee kón zeggen. Zij stelden een norm die ik niet tot de mijne wilde maken. Zij gingen, gaan mee in een tendentie, en bevestigden die daarmee, terwijl ik de ontwikkeling zou willen afremmen, bekritisieren en zo mogelijk zou willen keren.

Ben ik een risico voor mijn medemens omdat ik mogelijk een virus bij mij draag? Misschien wel, in zekere zin, op dezelfde manier als waarop bezoekers van het moderne boerenbedrijf een risico vormen voor de veestapel en daarom buiten het hek gehouden worden. Moeten we elkaar om die reden buiten de deur houden? Moeten we om die reden van elkaar gaan vragen zich eerst te laten testen voor je in contact treedt...? In mijn ogen is dat een heilloze weg! De bijdrage die ik lever aan de samenleving door bezwaar aan te tekenen in woord en daad tegen de tendentie die we nu zien ontplooiën, een mensenmaatschappij die afstevent op de geschetste biomedische totaalcontrole, zie ik als betekenisvoller dan meegaan in de wens om zo veel mogelijk risico's te mijden en te managen. Hier gelden de woorden van Horkheimer en Adorno die ik als motto aan het begin van dit artikel plaatste: “Kritisch denken, dat ook voor de vooruitgang geen halt houdt, vraagt

vandaag de dag een partijkiezen voor de residuen van vrijheid, voor tendensen in de richting van de reële humaniteit, zelfs wanneer zulke tendensen ten overstaan van de oppermachtige loop van de geschiedenis machteloos lijken.”

Is er een alternatief?

Hoe moet men, hoe moet ik leven, als ik niet mee kan en wil gaan in de dominante tendentie? Wat is dan mijn omgang met de dingen? Wat is het alternatief voor tellen, meten, registreren, controleren en manipuleren? Ik geef twee persoonlijke, zoekende antwoorden.

Antwoord 1: luisteren naar de dingen

Laat mij het antwoord beginnen met een vraag. Hoe zou ons beeld van de werkelijkheid verspringen als we de dingen niet proberen te managen door ze niet in maat en getal vast te leggen, maar er naar te luisteren als hadden ze ons iets te zeggen dat betekenis heeft en zin? Wat zou er gebeuren als we werkelijk bereid zouden zijn om de nerts aan te kijken en in zijn kraalogen zijn levenslust en jagersinstinct te ontwaren? Wat zou er gebeuren als we de uitbraak van de coronapandemie zouden toelaten als een betekenisvolle boodschap aan ons, mensen op deze aarde, mensen in deze mensenwereld?

Ik ben er van overtuigd dat die luiserende levenshouding en de bereidheid zich te laten aanspreken door de gebeurtenissen eraan zou bijdragen dat we ons eigen aandeel in het (ontstaan en in stand

houden van het) probleem zouden erkennen, in plaats van in de reflex te schieten van het streven naar beheersing. We zouden onze terechte schuld ten opzichte van de nerts ervaren en erkennen, evenals onze schuld ten opzichte van de grutto en de zwaluw. We zouden beseffen dat ons toeëigenen en uitputten van de natuurlijke hulpbronnen, ons ongelimiteerde reizen over de aardbol, onze vergiftiging van het leefmilieu en verstoring van het klimaat ons bij de grenzen heeft gebracht van wat de mens en de mensheid zich kan permitteren. We zouden beseffen dat ons technisch manipuleren van de biologische basis van het leven met alle risico's die daaraan kleven, toch niet zo'n goed idee is. Misschien zouden we inzien, als we ons werkelijk laten aanspreken door de dingen, dat de geest van exploitatie ons armer maakt in plaats van rijker. We zouden ermee stoppen de aarde uit te putten en de rekening door te sturen naar ons nageslacht. We zouden inzien dat wat ooit beschouwd werd als een geest van vooruitgang en verlichting die door onderwerping van de natuur aan de rationele controle voorspoed en welvaart zou brengen, zich nu tegen blijkt ons te keren en het einde van de mensheid op de planeet tot een reëel voorstelbare werkelijkheid maakt.

Voor mij persoonlijk, als ik luister naar corona als een crisis die mij iets vertellen wil, dan schuilt haar betekenis misschien juist in de diepzinnige boodschap dat ik het leven niet in de hand heb, dat ook ik een kwetsbaar mens ben, wonend op een kwetsbare aarde. Als ik in de verspreiding van dit virus een betekenisvol signaal

tracht te verstaan, dan hoor ik een stem die zegt dat onze wetenschappelijke beheersing van de werkelijkheid, in combinatie met zijn economische gedrevenheid niet de oplossing, maar veeleer deel van het probleem is. Ik hoor dat onze op consumptie en productie gerichte omgang met de aarde en het afstropen van alle hoeken van de planeet in dienst daarvan, op zijn onontkoombare grenzen stuit. Ik beluister dat een nieuwe ultieme poging van controle in het gevaccineerd (en als zodanig geregistreerd) krijgen van de gehele wereldbevolking ons alleen maar nog meer zal uitleveren aan een levenshouding die ons uitzuigt en de aarde verteert en verbrandt.

In zekere zin was het fijn dat het concrete personen waren die van mij verlangden om me vooraf te laten testen. Het was fijn omdat de pijn van de uitsluiting door mijn weigering hierdoor niet anoniem was, zoals het zou zijn bij een evenement, een overheidsinstantie of een bedrijf, maar persoonlijk. De situatie die ontstond werd wederzijds gevoeld als de nood van deze tijd. Dat gaf, en geeft, in de verwijdering toch een gevoel van verbondenheid, en daarmee menselijke waardigheid.

Antwoord 2: Leven in eenvoud

Opnieuw stel ik een vraag: Is het mogelijk om het antwoord op de complexiteit van de werkelijkheid waarin wij leven, te zoeken in de eenvoud van het bestaan? Het klinkt simplistisch, maar uit ervaring weet ik ook dat het een hele opgave is: erkennen dat de zon opgaat en dat de zon ondergaat, dat er goede en kwade dagen

zijn, dat het leven rijk is en kwetsbaar beide, en dat we sterfelijke mensen zijn. Voor mij betekent leven in eenvoud zo veel mogelijk lokaal leven, in de gemeenschap van de directe omgeving. Het betekent dicht bij de dingen leven, bestaande uit bijvoorbeeld zo veel mogelijk eten uit eigen (volks)tuin en bij ziekte en gebrek de zorg voor de directe naasten zoveel mogelijk zelf doen.

Leven in eenvoud is, hoe moeilijk ook, telkens weer kiezen voor een schaal-grootte die past bij de menselijke maat: lopen in plaats van fietsen, fietsen in plaats van autorijden, reizen met de trein en niet met het vliegtuig.

Leven in eenvoud impliceert voor mij het genieten van het dagelijkse leven en (daarom) het plezier niet zoeken in georganiseerd vermaak: de schoonheid vinden in de kleine dingen, niet in het vertoon. Leven in eenvoud brengt ook een houding met zich mee ten opzichte van ziekte en dood als een deel van het leven. Dat spoort mij aan de tijd die ik krijg te ontvangen als een geschenk.

Leven in eenvoud, dit is het moeilijkste en het mooiste beide, leven in eenvoud is uiteindelijk ten diepste in relatie treden met de ander, met de dingen; ze niet gebruiken, niet beheersen, maar toelaten als een ik en jij. Zo wordt ontmoeting kenmerk van eenvoud. Ik weet niet precies wat ik zeg als ik dit schrijf: toetsen indrukkelijk achter mijn computer, maar ik geloof dat de wereld, met al zijn ver-wikkelingen, erom vraagt.

Mijn bevriende collega vraagt erom, tegen wie ik met pijn in het hart 'nee' moest

zeggen in verband met het leiden van een workshop omdat ik mij niet wilde laten testen. De nertsen in hun kooien vragen erom, gezien te worden als dier, als levend wezen, niet als gebruikswaar. Een crisis als corona vraagt erom, schreeuwt er mis-

schien zelfs om: zie nou toch waar we mee bezig zijn met elkaar. Keer je om! Ga op zoek, opnieuw op zoek, naar de menselijke maat, naar de eenvoud van het goede leven.